

ХАЛИЛОВ А.Д., КЕНЖЕБЕКОВА С.К.
Ж.Баласагын атындагы КУУ
ХАЛИЛОВ А.Д.¹, КЕНЖЕБЕКОВА С.К.
КНУ им. Ж. Баласагына
HALILOV A.D., KENZHEBEKOVA S.K.
KNU J. Balasagyn

SPIN-код: 3278-3236, ORCID: 0009-0006-2441-7662¹

МААЛЫМАТТЫК КӨРСӨТҮҮЛӨРДӨГҮ АЛЫП БАРУУЧУНУН ИМИДЖИ ЖАНА ОБРАЗЫ

**ОБРАЗ И ИМИДЖ ВЕДУЩЕГО В ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРОГРАММАХ
THE IMAGE AND IMAGE OF THE PRESENTER IN INFORMATION PROGRAMS**

Кыскача мүнөздөмө: Бул макалада маалыматтык көрсөтүүлөрдүн алып баруучуларынын имиджин карап чыгабыз. Маалыматтык көрсөтүүнүн алып баруучуларга тиешелүү жеке сапаттар жана алардын ишинин маанилүүлүгү мисалдар менен көрсөтүлөт. Сырткы көрүнүшү, сүйлөө техникасы, өзүн алып жүрүү эрежелерин ачып, алардын кесипкөйлүгүнө токтолобуз. Аны менен катар кыргыз телекөрсөтүүсүнүн маалыматтык редакциясынын тарыхындагы орду бар диктор, журналисттер тарыхый жылдар менен каралат.

Аннотация: В данной статье на примерах рассматриваются образы ведущих информационных программ. Личностные качества ведущих новостей и важность их работы. Раскрываются правила внешнего вида, техники речи, поведения, профессионализм. Наряду с этим рассматриваются журналисты, которые имели место в истории новостных программ.

Abstract: In this article we will look at the images of leading information programs using examples. Personality traits of news anchors and the importance of their work. We will reveal the rules of appearance, speech techniques, behavior and focus on their professionalism. Along with this, journalists who have a place in the history of news programs will be considered.

Негизги сөздөр: имидж; харизма; суфлер; образ; дикция; диктор; алып баруучу.

Ключевые слова: имидж; харизма; суфлер; образ; дикция; диктор; ведущий.

Keywords: image; charisma; prompter; image; diction; announcer; presenter.

Телеканалдардын өзүнүн саясаты, карманган позициясы, жумуш иштөө багыты, жүзү, имиджи, форматы болот. Телеканалдын имиджин көрсөтүүчү – тележурналист. Маалыматты даана, так жеткирүү үчүн сүйлөө техникасына зор маани берилет. Ошол эле учурда алып баруучулардын тышкы келбети алардын интеллектуалдык байлыгы менен бирдей айкалышып турушу керек. Тележурналист имиджин көрсөтүүчү негизги факторлорлорго негизги мисал катары: жазуу стили (сөздүк кору, тил байлыгы, ой түйүнү), сүйлөө стили (кеп техникасы, мыкты үн, кээ караш, ымдоо-жаңсоо, вербалдык эмес каражат) жана эздүк образ (чач үлгүсү, кийим үлгүсү, боёнуу стили, кыймылындагы өзгөчөлүк, психологиялык жагы) боло алат.

Алып баруучунун имиджин карап чыгуудан мурун, имидж түшүнүгүн карап кетсек. Имидж (англ. image-сүрөттөө, чагылтуу, кӛчүрмӛ, окшош, образ) – реалдуу адам, факты, окуя, кӛрүнүштү ЖМКнын жардамы менен образдуу, рекламалык негизде коомго жарыялоо, позитивдүү же негативдүү пикирди түзүү жана аны бекемдӛө [9, с.202].

Кӛрүнүктүү имиджди изилдӛөчүлӛрдүн бири В.М. Шепель ӛзүнүн —Имиджеология: секреты личного обаяния! эмгегинде —Акыркы учурларда имидж түзүү айрым бир чӛйрӛнүн адамдары үчүн ӛзгӛчӛ маанилүү жана актуалдуу болууда. Анткени эл алдына ӛзүн кӛрсӛтүп жаткан адам айланага кандайдыр бир таасир калтырышы керек. Туура имидж түзүү кандайдыр бир ийгиликтин башаты болуп берет! деп айтылат.

Теле алып баруучуларга тиешелүү имидждин 5 багыты: тышкы имидж, кептик имидж, кыймыл-жаңсоолор аркылуу түзүлгӛн имиджи, заттык имидж, материалдык имидж каралат. Ӛзгӛчӛ маанилүүсү – имиджди түзүүнүн бардык жагдайы ӛз ара макулдашылган жана ойлонуштурулган болушу кажет [9, с.49].

Теле алып баруучунун имиджинин бир бӛлүгү катары анын харизмасын талдап кӛрүү да оң болот. Харизма – грек тилинен алынган, - орусча —дар!, же кудайдан берилген белек катары кабылданган. Харизма – мүнӛз, ӛзгӛчӛ таланттуу, адамдын интеллектуалдык, руханий жана башка мамиледеги жетишкендиги. Же жогорку таланттуулук, ӛзүнӛ тарта билүүчүлүк [8].

Адатта, алып баруучулардын ишинин эки негизги багытын бӛлүп кӛрсӛтүү салтка айланган. Биринчиси, кӛнүл ачуучу телекӛрсӛтүү болсо, экинчиси, жаңылыктар жана аналитикалык программалар. Жаңылыктар кызматы кӛп учурда түз эфирде болгондуктан диктор кандай кырдаал болбосун даяр болуусу шарт. Чукул келген кабарларды окууга дагы туура келген учурлар болот. Эфир учурунда мыкты дикторлор бир маалыматтан экинчи маалыматка ӛтүү чеберчилигин кӛрсӛтүшӛт.

Адольф Гитлер дикторду "номер биринчи душман" деп эсептеген (экинчи номерде Сталин болгон). Жада калса Германиянын атайын кызматтары дикторду уурдоону пландашкан. Анын башына 100 миң (башка булактар боюнча – 250 000) марка барабар сыйлык бар эле. Ушул себептүү согуш мезгилинде Левитан мамлекеттик деңгӛэлде кайтарылган [7, с.50].

Жаңылыктардан жылдызы жанган жанр экенин жаздымдан чыгарууга болбойт. —Вести! программасында алып баруучу катары Татьяна Миткова, Светлана Сорокина биринчилерден болуп, ажары жанган алып баруучулар катары оозго алына баштады.

Алып баруучунун ӛзгӛчӛлүгүнӛ токтоло турган болсок, алып баруучу угарман менен кӛрӛрманга маалыматты жеткирип гана тим болбостон, ага үндүн боегун кошот, же маанилүү учурларына басым жасап, интонацияны туура колдонот. Роль жаратуучу тартип экрандагы манеранын түзүлүшүн шарттайт. Совет учурунда КПСС БК нын бюросу дикторлордун интонациясы боюнча атайын токтомдорду кабыл алып турган. Мындай дикторлордун сап башында Игорь Кириллов турат.

Кыраакы театр сынчыларынын бири А. Свободин: «Теле алып баруучу болуу үчүн ӛзгӛчӛ инсандык сапаттар керек эмес, тескерисинче, телеэкран дайыма ачыкка чыгарып турган кӛӛ бир сапаттардын жоктугу зарыл» деп туура белгилеген. Алып баруучуга катаал илимий терминология колдонулбайт, ошондуктан К.С. Станиславскийдин сӛзүнӛ кайрылалы. Жакшы алып баруучу жӛнӛкӛй окурмандан айырмалап турган «нурлануу» жӛндӛмүндӛ болуусу керек. Бирок алып баруучу ӛзүн башкалардан бийик жана акылдуу деп

кӱрсӱтпӱйт: жӱн гана жаӱылыктын булагы катарында, бардыгын аны менен тааныштырууга аракет кылат [4, с.105-106].

Султан Жумагулов жаӱылыктарды оозеки тилге жакын экендигин айтып, аны окуп эмес айтып берип жаткандай айтуу керек дейт. Эфирден айтып берип жаткан кезде, журналисттер маалыматты жасалма эмес, табигый ӱн менен айтып берүүгӱ кеӱеш берет [3, с.47].

Американын эӱ кӱрӱнүктүү жазуучусу Норман Майлер тележурналисттерди —жандандыргычтар жана лакчылар (боекчулар) деп атайт – америкалык стандарттар боюнча алып баруучу ар дайым бейпилдиктин жана туруктуулуктун персоналы болуп саналат кылат [6, с.107].

Алып баруучу ӱчӱн маанилүү курал дикция. Ал сӱйлӱӱ, айтуу деген маанини туюндурат. Дикция аркылуу ар бир баяндалып жаткан сӱздӱн угумдуулугу камсыздалат. Адатта дикциянын так чыгуусу ӱчӱн атайын машыгууларды аткарууга туура келет. Мындай учурда артикуляциянын маанисин чечмелеп олтуруунун зарылчылыгы жаралат. Артикуляциянын так жана ӱчӱн эриндер, жумшак таӱдай жана тӱмӱнкӱ жаак аркылуу дайыма машыгуу жасоо керек [1, с.58-59].

Ошентип, теле алып баруучу туура кептик дем алуу, туура коюлган ӱн жана калыптанган дикциядан тышкары туура тандалган имиджге жана жеке харизмалуулукка тарбияланышы керек. Теле алып баруучу эфирге тышкы келбети менен дароо жылуу кабыл алынып, андан ары ӱзӱнӱн интеллектуалдык жӱндӱмӱ жана сӱйлӱӱ техникасы менен кӱрӱчӱнӱ ӱзӱнӱ тартып алат жана кесипкӱй адис катары кабыл алынат.

Мындан тышкары ар бир телерадио алып баруучу кесиптик этикет маселесине кӱнӱл буруп, жалпы маданияттуулугун тили, стили, жӱрӱм-туруму, ойлогон оюн айта билүү ӱндӱӱ зарыл окууларды ӱздӱштӱрӱп, коомго, анын ичинде угармандар менен кӱрӱчӱлӱргӱ туура таасир калтырып, аларды окутуучу катары кызмат кылышы абзел.

Кыргызстандын мисалында карасак, кӱнӱнӱ олуттуу, чукул жаӱылык болбосо дагы калкынын санына жараша ар тӱрдӱӱ жагдайлар болуп турат. Кӱрӱчӱлӱрдӱн басымдуу бӱлӱгӱ дагы маалыматтык программаларды кӱп кӱрӱт. 7 дубандагы мамлекеттик каналдардан тарта, ЭлТР МТРКсы, Улуттук телерадио корпарациясы (УТРК), УТРКнын курамындагы —Ала-Тоо 24 маалыматтык каналы, бир катар жергиликтӱ жеке менчик каналдар кӱнӱнӱ маалымат менен кӱрӱчӱлӱрдӱ камсыздап турат. ӱлкӱнӱн башкы телеканалы болгон УТРКнын иш алып баруусу дагы бир топ жылды талап кылды.

Кыргыз телевиденисинин башталышы катары 20-кылымдын 50-жылдарынан кийинки мезгилди айтсак болот. Кыргыз Республикасынын телекӱрсӱтӱсӱнӱн тарыхына чыйыр салып, башат болуп берген Фрунзе телестудиясы ӱз ишин 1958-жылдын декабрь айында баштаган. Ар бир башталган иштин аткарылышы, элге алынышы бир топ кыйынчылыктарды, тӱйшүктӱрдӱ алып келӱэри шексиз. Учурунда кыргыз телекӱрсӱтӱсӱнӱн "алгачкы карлыгачы", биринчи диктор Сайнеке Жунушалиева [5, с.119- 120].

—Маалыматтын редакциясы 1962-жылы тӱптӱлӱп, саясий-экономикалык берӱлӱрдӱн башкы редакциясы деп аталган. Редакцияда ар кайсы жылдарда иштеген белгилӱ журналисттер: Александра Черемушкина, Рыскул Айталиев, Октябрь ӱмилов, Арзыгул Караев, Рысбек Мамытов, Мырзакул Мамбеталиев, Байма Сутенова, Нышанбек Кочкоров, Макен Чекиров, Дӱйшӱмӱрдӱ Баккеров, Макен Чекиров, Дӱйшӱмуркаев, Абышена Баккеев, Нуркамал Асканова, Алмаз Касымалиев.

Кыргыз телестудиясынын 1959-65-жылдардагы алгачкы дикторлору катары Б. Акматов, Е. Антипова, Т. Бакиева, В. Гонтарь, З. Грибкова, А. Исмаилова, К. Клоков, И. Лебедева, Г. Мамбетова, З. Мамбеталиева, К. Норузбаева, А. Ниязов, К. Султанбековду саноого болот. Ошол эле учурда Республиканын райондору боюнча алгачкы кабарчылар жөнөтүлүп, эздөрүнө тиешелүү чөлкөмдөгү жаңылыктарды кабарлап турушкан. [5, с.121].

Эгемендүүлүккө ээ болгон жылдары өлкөдө көп өзгөрүүлөр болуп, анын ичинде кыргыз телерадио тармагында дагы бир топ иш алып баруулар өзгөрдү. 1996–98-жылдары телеканалдарда алып баруучулардын кескин трансформацияланышынын мезгили болду. [6, с.27].

Мына ушул эгемендүүлүккө ээ болгондон кийин жаңылыктар кызматында кагаз карабай, суфлер менен чыккан алып баруучулар, жаңы жүздөр пайда болду. Суфлер – сиздин биринчи көмөкчүңүз. Көрөрмандын көзүнө ишенимдүү караганыбызга себепкер, көбү жүзүңгө чейин биз маалыматты жатка айтат деп ишенет. Кээ бир жагдайда суфлер иштебей калуусу же ыргагыңызга түшпөй калуусу дагы мүмкүн. Бул учурда сөзсүз түрдө маалыматтын кагазга басылган нускасы колуңузда болуусу жана суфлердон баракка ылдам алмашуу милдеттүү [2, с.117].

—Ала-Тоо| маалыматтык программасынын Бактыбек Мамытов, Гүлшан Молдоева, Чынара Капарова, Нурдин Мотуев, Лунара Мамытова өңдүү кыргыз тилдүү теле алып баруучулар алып барган. Кийин, —Ала-Тоо| маалымат программасы КТРКнын курамындагы телеканал болууга жетишти.

Учурда аталган телеканалда —Ала-Тоо| маалымат программасы кыргыз, орус тилдеринде иш алып барууда. Кыргыз тилиндеги эфирди: Гүлжан Кулмамбетова, Кыял Шаршеева, Канат Абазбеков, Амантур Төрөбаев, Расул Багышбаев, Чолпон Карымшакова жана башка алып баруучулар алып барып жатат. Расмий тилде маалыматтарды Светлана Акматалиева, Нуржамал Бурханова, Бегайым Бегалиева жана жаш алып баруучулар көрүүчүлөргө тааныштырат.

Өлкөдө Улуттук телерадиоберүү корпорациясынан сырткары —ЭлТР| МТРКсы —Жаңылыктар| чыгарылышын эки тилде эфирден көрсөтүп келет. Аталган маалыматтык берүүнүн аркасында Ош шаарындагы редакциядан Нуржамал Алымкулова, ал эми, Бишкек шаарындагы студиядан Салабат Эркитай кызы, Жазгүл Сейдакматова, Мээрим Азимжанова, Рахат Кыдыртоктоева жана башка алып баруучулар алып барган. Көбүнчөсү аталган телеканалда кабарчы кызматынан теле алып баруучу кызматына жеткен журналисттер.

Ошондой эле санариптин жардамында башка телеканалдар маалымат менен камсыздап келет. Андан сырткары Кыргызстанда РФнын коомдук-маалыматтык: —ОРТ|, —Россия РТР|, —Россия 24|, —МИР| телеканалдарынын жаңылыктар чыгарылыштарын көрүп, аларды алып барган теле алып баруучуларды таанып келүүдөбүз.

Албетте, аткаруу милдетине карай, алып барган саясатына жараша телеканалдар бөлүнөт. Бирок, маалыматтын түп нускасы бир. Аны ар кайсы каналда ар кандай кылып берүүсүндө гана айырмаланат. Ошондой эле аларды окуган алып баруучулардын дагы стилине жараша маалымат таратылат.

Колдонулган адабияттар

1. Дүйшекеева А.Т., Омурова З.М., Байзакова Н.К. Журналисттин сүйлөө техникасы. — Бишкек, 2013.

2. Елеусізова Ш. Қазақстандағы практикалық журналистика «MediaNet» Халықаралық журналистика орталығы. – Алматы, 2017, 169 б.
3. Жумагулов С. Журналистикаға жол. Оқуу куралы. – Бишкек, 2015.
4. Кузнецов Г., Цвик В.Л., Юровский А.Я. Телевизионная журналистика. – Москва: Изд-во МГУ —Высшая школа, 2002.
5. Калчаева Л.Т. Кыргыз телекәрсәтүүсүнүн тарыхы (1959-1980-жж). – Бишкек: КМУУ, 2002, 207 б.
6. Капарова Ч.А. Телекәрсәтүүдә алып баруучунун образы: Илимий макала. –Бишкек, 2018, 100 б.
7. Лалуашвили Д.Г. Психологические аспекты искусства диктора радио и телевидения: МГУ им. М.В. Ломоносова. – Тамбов: Консалтинговая компания —Юком, 2020, 96 с.
8. Новак Д. Веди людей за собой. – Изд-во «Манн, Иванов и Фербер», 2012.
9. Шепель В.М. Имиджеология: секреты личного обаяния. – Москва, 1994.